

Gorbatšovin perestroikan keskeinen sanasto

Все нормально. Есть консенсус.
Конструктивность тоне есть.
Но мешает перестройке
То, что люди просят есть.¹

E.V.Petrosjan

RIITTA PYYKKÖ

ABSTRACT

The Central Vocabulary of Gorbachev's Perestroika

New words have entered the Russian language during perestroika. Some words have taken on new emotional overtones and certain rarely used words have become more common. Words formerly used to describe only tsarist Russia or foreign countries are now used to describe Soviet society as well. The meanings of certain words have come closer to those common in western countries. The word »party«, for example, used to refer only to the Communist Party in the Soviet Union. Now it refers to parties in general.

The vocabulary of the Russian language is being renewed. Words of Russian origin are used when talking about morality, law, and rights. The use of loan words has become more common in the contexts of the market economy or parliamentarism.

Artikkelini aiheena on kielen muuttuminen politiikan muutosten myötä. Pyrin kuvaamaan, tulkitsemaan ja selittämään Neuvostoliiton perestroikan kauden keskeistä sanastoa: merkityksien alkupe-
rää, niiden muuttumista, sanojen välisiä merkityssuhteita ja sanojen käyttöyhteyksiä. Artikkelini kuvaa kautta ennen elokuun 1991 vallankaappauksen katarsista.

Lähtökohtana on, että kieli on osa yhteiskuntaa. Se on yhteiskunnallinen ja yhteiskunnan muutoksesta riippuva prosessi (ks. esim. Fairclough 1989, 22—25). Kielen ja yhteiskunnan suhde ei siis ole ulkoinen vaan sisäinen ja dialektinen. Valta yrittää käyttää kieltä palvelijana, jonka toimintatapoja voi määrällä; vaihtaa sanat kun entiset eivät enää tyydytä. Kielen anti politiikan ja historian tutkimukselle on myös se, että kun ihmiset ovat jo unohtamassa, kieli vielä muistaa.

Täyden semanttisen kuvauksen tekemiseksi tarvittaisiin oikeastaan artikkeli jokaisesta noin 300 sanasta ja fraseologismista, jonka olen koonnut.

¹ Kaikki on kunnossa. Onhan konsesus. / Konstruktivisuus-takin löytyy. / Perestroikaa häiritsee kuitenkin / se, että ihmiset pyytävät ruokaa.

Koska tämän artikkelin tarkoitus on antaa yleiskuva perestroikan aiheuttamista muutoksista venäjän kielen käyttösanastossa, rajoitan tarkemman analyysin vain muutamiin keskeisiin iskusanoihin. Lisäksi olen jo sanaston valinnassa keskittynyt poliittiseen, sosiaaliseen ja taloudelliseen sanastoon. Kielen ja vallan keskinäisten suhteiden kannalta tärkeintä onkin juuri raha ja valta, talouselämä sekä valtio ja sen instituutiot. Tosin perestroika on uudistanut myös vaikkapa eri taiteiden sanastoa.

Yksittäisen sanan merkitys riippuu sen suhteista kielenulkoiseen maailmaan ja toisaalta muihin sanoihin. Tärkeitä ovat presuppositiot, jotka voivat olla paitsi vilpittömiä, myös manipuloivia ja ideologisia. Niitä hyväksi käyttäen pystytään vaikuttamaan; asian esittäminen tunnettuna on sitä koskevaa väitettä vakuuttavampi. Semantiikka on muoto- ja lauseoppia huomattavasti hankalampi ja abstraktimpi tutkimuskohde. Sanan merkitykset vaihtelevat sosiaalisesti mutta myös ideologisesti. Semantiikka ei anna mitään suosituksia sanan »oikeasta merkityksestä« — semantiikan tehtävä on kuvata.

Maan johdon vaihtuessa tulevat aina uudet ope-

ratiiviset sanat, jollaisia Gorbatšovin Neuvostoliitossa ovat olleet esimerkiksi 'perestroika', 'glasnost' ja 'markkinatalous'. Niitä käytetään merkitystä todella ajattelematta ja tajuamatta, mutta ne koetaan jotenkin positiivisina. Lukijat ovatkin Neuvostoliitossa olleet hämmäntyneitä uuden sanaston määrästä. Sanomalehtien toimitukset ovat saaneet pyyntöjä perestroikan sanastoa selittävien palstojen aloittamisesta. Leningradin teknillisessä yliopistossa on professori V.I. Maksimovin johdolla tekeillä »perestroikan sanakirja» (ks. Maksimov—Sidorenko 1991).

Koska kustannustoiminnan sentralismi on heikentynyt, ei sanoja enää välttämättä käytetä kaikissa lehdissä tai kirjoissa aivan samassa merkityksessä. Tässä pyrin kuvaamaan perestroikan »virallista» sanastoa, ja siksi keskeisimpinä aineslähteinä olen käyttänyt Gorbatšovin puheita ja kirjoituksia sekä »perestroikalaista» lehdistöä, Pravdaa, *Moskovskie novostia* jne. Mielenkiintoista olisikin jonkin ajan kuluttua analysoida tämän sanaston semantiikkaa oppositiolehdissä tai vaikkapa Pariisissa ilmestyvässä *Russkaja mysl* 'issä. Yksi hyvin näkyvä uusien sanojen ryhmä on myös uudet erisnimet, uusien puolueiden ja esimerkiksi yritysten nimet. Ne muodostaisivat oman mielenkiintoisen tutkimuskohteensa, eikä niihin puututa sen enempää tässä artikkelissa.

Uusissa sanoissa on toisaalta erilaisia muotisoja (*faktor, aspekt, kontekst* jne.)², ja toisaalta varsinaista »perestroikan terminologiaa». Muotisojakaan ei toisaalta voida pitää täysin ei-ideologisina, sillä niiden käyttö tuntuu heijastavan pyrkimystä vaikuttaa modernilta, dynaamiselta, »läsimmaiselta».

Perestroikan sinänsä lyhyen jakson aikana on sanastossa myös jo tapahtunut muutoksia. Esimerkiksi alkuaikojen iskusana, joka esiintyi silloin aina *perestrojkan ja glasnost*'in rinnalla, *uskorenie* ('nopeuttaminen', 'voimaperäistäminen') on ilmeisesti epärealistisena hiljalleen hiipunut sivuun. Vuosina 1985—87 käytettiin myös enemmän puhtaasti venäläisperäistä sanastoa, kun taas tällä hetkellä lainasanat ovat enemmän pinnalla.

² Olen käyttänyt artikkelissani ns. kansainvälistä siirrekkijohdusjärjestelmää. Poikkeuksena ovat tekstissä suomeen jo vakiintuneet sanat ja nimet kuten perestroika (po. *perstrojka*), glasnost (po. *glasnost*) ja esimerkiksi Gorbatšov, jotka on kirjoitettu kansallisen järjestelmän mukaisesti. Lisäksi ns. käännettyjä etä ja jota ei ole erotettu je:stä. Sanat on kursivoitu silloin kun niitä käsitellään sanoina; jos taas puhutaan esimerkiksi perestroikan kaudesta, sitä ei ole kursivoitu.

Keskeisimmät iskusanat: perestroika ja glasnost

Perestrojka on esimerkki sanasta, jonka merkitys on laajentunut: rakennuksen korjaamisesta toimitatavan muuttamisen kautta yhteiskunnalliseen rakennemuutokseen. Sitä tarvitaan, koska se täyttää kielen taloudellisuusperiaatteen (on siis yksi sana) ja kattaa merkityssisällön, jota tällä hetkellä tarvitaan. Samasta syystä se on siirtynyt muihin kieliin, sillä esimerkiksi suomen kielen sanat *uudistus*, *muutos* tai *parannus* eivät riitä kuvaamaan ilmiön monimuotoisuutta.

Perestrojka on teonimi, joka muodostuu prefiksistä *pere-* ('uudelleen', 'jälleen', 'taas'), verbivartalosta *stroj-* ('rakentaa') ja johtimesta *-ka*. Verbin *perestraivat* — *perestroit*' merkitys on 'rakentaa uudelleen, toisella tavalla, muuttaa rakennelmaa', 'muuttaa jonkin järjestystä, systeemiä', 'järjestää uudella tavalla', 'virittää' (toiselle säveltasolle tai aallonpituudelle). Sekä verbi että substantiivi mainitaan sanakirjoissa ensimmäisen kerran 1700-luvulla, ja *perestrojkaa* käyttää esimerkiksi Puškin *Rusalka*-näytelmässään merkityksessä 'rakennuksen korjaaminen'.

Vanhemmatkin merkitykset on ilmeisesti koettu myönteisinä; rakennus on parantunut, järjestys muuttunut mieleisemmäksi, kun siihen on kohdistettu *perestrojka*. Perestroikan nykyiset merkitykset ovat Varičenkon (1990, 73) mukaan lyhyesti sanoen toisaalta 'yhteiskunnan uudistamiseen ja sen laadulliseen parantamiseen tähtäävä politiikka' ja toisaalta 'vuodesta 1985 alkanut ja tällä hetkellä jatkuva ajanjakso'. Perestroikaa on ja tarvitaan kaikilla aloilla.

Nykykielessä sanasta on syntynyt myös uusia johdannaisia, esimerkiksi adjektiivit *perestroičnyj* ('perestroikaan liittyvä', 'perestroikan aikana kehittynyt', 'uudistuksiin tähtäävä'), *antiperestroičnyj* ('perestroikan vastainen'), *doperestroičnyj* ('vuoden 1985 huhtikuun puoluekokousta edeltävä', 'pysähtyneisyyden aikaan liittyvä', 'vanhentunut', 'konservatiivinen'), henkilöä tarkoittavat substantiivit *perestrojščik*, *ul'traperestrojščik*, tai uudistusta vastustava *antiperestroičnik* (Varičenko 1990, 73).

Ilmeisesti juuri *perestrojka*-sanana ja sen johdannaisten tiheä esiintyminen on stimuloinut myös muita saman prefiksin sisältäviä. Hyvin tavallisia sanoja ovat nimittäin myös esimerkiksi *pereosmyslit'* ('käsittää uudella tavalla'), *pereorientacija* ('uudelleenorientoituminen'), *pereprofilirovat'* ('profiloida uudelleen'), *perehod* ('siirtyminen',

tällä hetkellä useimmiten yhteydessä *perehod k rynku* 'markkinatalouteen siirtyminen') ja tietenkin myös *pereimenovanie* ('uudelleen nimeäminen', 'uuden nimen antaminen').

Täysiä synonyymejä kielestä on vaikea löytää. Erityisesti tällaisen käsitteen kuin nykymerkityksinen perestroika kohdalla se on mahdotonta. Perestroikaa on eri yhteyksissä kuitenkin pyrityt selittämään lähimerkityksisin sanoin ja ilmauksin. Sellaisia ovat esimerkiksi *revoljucija* ('vallankumous'), *novaja revoljucija* ('uusi vallankumous'), *vtoraja velikaja revoljucija* ('toinen suuri vallankumous'). Perestroika on *povorot* ('käännös', 'jyrkkä muutos'), *peremena* ('muutos', 'käännös'), *intensifikacija* ('intensivoimista'), *razvitie* ('kehitystä'), *rekonstrukcija* ('elvyttämistä', myös 'uudenaikaistamista'), *demokratizacija* ('demokratisoimista'), *glubokie peremeny* ('syvällisiä muutoksia'), *kardinal'nye preobrazovanija i izmenenija* ('perustavaa laatua olevia muutoksia').

Perestroika on *ser'eznaja* ('vakava'), *strukturnaja* ('rakenteisiin pureutuva'), *radikal'naja* ('radikaali'), *vsestoronnaja* ('kaikinpuolinen'), *korennaja* ('perusteellinen', 'perimmäinen'), *dinamičnaja* ('dynaaminen'). Samoja adjektiivivejä käytetään paljon myös muiden substantiivien yhteydessä: perestroika on »neuvostoihmisten perimmäisten etujen (*korennye interesy*) mukainen»³ (Gorbatšov 1987, 50); »asian ydin ei ole nimen muuttamisessa vaan koko kaupungin hallinnon perusteellisessa uudistamisessa (*korennaja reforma*) (*Moskovskie novosti* 7. 7. 1991); »valmistelemme kansaa radikaaleihin muutoksiin (*radikal'nye peremeny*)» (Gorbatšov 1987, 94).

Perestroika on »antanut murskaavan iskun totalitaariselle komentojärjestelmälle (*Pravda* 8. 11. 1990), se on herättänyt tuhansien ihmisten aktiivisuuden» (*Izvestija* 2. 12. 1989); »saanut koko yhteiskunnan liikkeeseen» (Gorbatšov 1987, 4). Se »asettaa kaiken paikalleen» (Gorbatšov 1987, 26), »kohottaa yhteiskunnallista vastuuta ja vaatimustasoa» (Mt., 26); sen ydin on siinä, että »se yhdistää sosialismin ja demokratian» (Mt., 31). »Koko maailma kaipaa perestroikaa, siis laadullista muutosta ja progressiivista kehitystä» (Mt.,

160), ja »voidaan sanoa Euroopan perestroikan jo alkaneen» (*Pravda* 21. 10. 1990).

Perestroika ei ole »luonnonvoima vaan ohjattu prosessi» (Gorbatšov 1987, 53), se on kaiken aikaa »elävä kudos», »mosaiikki» (Mt., 94), se on »kipinä entisessä laittomuuden pimeässä valtakunnassa» (*Pravda* 8. 7. 1989), sitä voidaan »nopeuttaa ja syventää» (Gorbatšov 1987, 85). Perestroikan »hallitun rakennemuutoksen» luonnetta korostaa Gorbatšovin suosikkiprepositio 'puitteissa' (*v ramkah*): »sosialistisen maailmanjärjestelmän puitteissa» (Mt., 172), »lakien puitteissa» (*Pravda* 22.10.1990), »uudistetun Liittosopimuksen puitteissa» (*Pravda* 19. 10. 1990).

Toisaalta perestroika on »jännittänyt ja syvälinen poliittinen prosessi, monimutkainen ja draamaattinen» (*Pravda* 18. 11. 1990); se »ei onnistu helposti» (Gorbatšov 1987, 268). Keskustelu perestroikasta »jää hartaitten toiveiden tasolle, jos hallintoon ja talouselämään jätetään edelleen vastuuttomia ja epäpäteviä virkamiehiä» (*Pravda* 3. 7. 1989). Jotkut ovatkin nimittäneet paikallaanpolkevaa perestroikaa jo »virheelliseksi ja vaaralliseksi kokeiluksi» (*Pravda* 23. 7. 1991).

Glasnost' on muodostettu adjektiivista *glasnyj* ('yleiselle tutustumiselle ja käsittelylle vapaa', 'julkinen'), joka vuorostaan tulee substantiivista *glas* (nyk. *golos*, 'ääni', myös 'mielipide', 'käsitys'). Substantiivi *glas* on keskeinen myös kirkkolisessa kielessä ja sieltä saattaakin Kovalevin (1990) mukaan löytyä osa nykyisen merkityksen juurista. Kirkossa ihminen kuuli kirkkolaulun *glasit* ja ennen kirkkokuorojen muodostumista myös itse tuotti niitä, mikä oli hänen vapaata kanssakäymistään Jumalan ja maailmankaikkeuden kanssa.

Adjektiivi *glasnyj* esiintyy sanakirjoissa 1700-luvun alkupuoliskolla ja substantiivi *glasnost* vuoden 1790 Akateemisessa sanakirjassa merkityksessä 'tunnettuus', 'laajoille piireille avoimuus'. *Glasnost'* in merkitys on siis ollut lähellä nykymerkitystä. Puškin käytti juuri tätä sanaa verratessaan valtiota kuoroon ja orkesteriin, jossa jokainen omalla yksilöllisellä äänellään yhdessä tuottaa suurenmoisen teoksen, eli *glasnost* on harmonia, vapaus luoda yksilöllisesti yhdessä, kun taas *glasnostin* puuttuminen tuottaa disharmoniaa ja kaosta (Kovalev 1990).

Myös tämä sana on kuitenkin semanttisesti muuttunut. Perestroikan *glasnost'* ei ole ainoastaan 'ääneen sanottu mielipide, ajatus', 'oikeus luovaan oman äänen käyttöön' vaan myös 'totuus', 'demokratia'. Nykypäivän *glasnost'* tarkoittaa Varičenkön (1990, 74) mukaan lähinnä 'totuuden pohjaa-

³ Kaikki esimerkkien suomennokset ovat minun tekemiäni. Lähdeviite viittaa alkukieliseen lähteeseen. Sanojen sanakirjamerkitykset ovat pääasiassa neliosaisesta sanakirjasta *Slovar' russkogo jazyka v cetyreh tomah* (Moskva 1981), lainasanojen osalta *Slovar' inostrannyh slov* (Moskva 1987), jotka kertovat perestroikaa edeltävän tilanteen. Sanojen yhdisteltyä osalta *Slovar' socetaemosti slov russkogo jazyka* (Moskva 1983), etymologioiden pääasiassa Vasmer, Max. *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka*. (2. painos. Moskva 1986).

vaa politiikkaa, jonka mukaan ei tule vaieta kielteisistä ilmiöistä tai puutteista'. *Glasnost* '»tuo julki sen jos joku yrittää käyttää laittomia etuoikeuksia» (Gorbatšov 1987, 26), sen lähimerkityksiä sanoja ovat *svet* ('valo'): »enemmän valoa ja glasnostia ulkopoliittikkaan» (Mt., 163), *pravda* ('totuus'): »jos glasnost ja totuus kuuluvat yhä kiinteämmin elämäämme» (*Pravda* 25. 7. 1989), sillä on ollut *granicy* ('rajat'): »Vanhoissa asiakirjoissa määrättiin rajat glasnostille puolueen asioissa» (*Pravda* 10. 7. 1989). Se ei ehkä olekaan mitään uutta ja erityistä vaan »juuri sitä glasnostia, jota kaikkialla muualla sanotaan normaaliksi elämäksi ja työksi» (*Pravda* 19. 10. 1990), eikä se kuitenkaan ole toteutunut odotetussa määrin: »Euforia glasnostin kukoistuksesta on mennyt ohii» (*Moskovskie novosti* 14. 7. 1991).

Glasnost'in ja *perestroikan* erityispiirre on, että ne muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden (*perestroikan* alkuaikoina siihen kuului vielä edellä mainittu *uskorenie*), jota yhdistää yhteinen sosiaalinen ja poliittinen suuntaus. Ei ole olemassa glasnostia ilman *perestroikkaa* eikä aktiivista *perestroikkaa* ilman glasnostia. Juuri näillä sanoilla yhdessä on pyritty ilmaisemaan nykyisen neuvostoyhteiskunnan keskeisimmät tehtävät. Ne ovat identifioimiskeinoja, joitten avulla ihmisissä synnytetään mielikuva juuri M.S. Gorbatšovin johtamasta muutoksesta. Myös tämä seikka on osaltaan edistänyt näiden sanojen siirtymistä muihin kieliin. *Perestrojka* ja *glasnost* ovat paitsi itse lainautuneet moniin kieliin, myös vetäneet mukanaan monia muita sanoja. Tältä kannalta nykyvaihetta voi verrata kahteen aiempaan, 1917 vallankumoukseen ja avaruusajan alkuun (venäjän sanaston ulkoisesta ekspansiosta ks. Pesonen 1988; Tošovič 1988).

Sosialistinen pluralismi

Sanalla *socializm* ('socialismi') oli pysähtyneisyyden aikana lähes kontekstista riippumatta positiivinen lataus. Sen päämerkitykset olivat 'kommunismien ensimmäinen tai alempi, kapitalismia seuraava aste' ja 'oppi sosialistisen yhteiskunnan rakentamisesta'. Attribuutilla varustettuna se saattoi tarkoittaa myös »porvarillista sosialismia», esimerkiksi kristillissosialisteja.

Gorbatšov nimittää kaavoihinsa kangistuneita stagnaation ajan sosialisteja »pseudososialisteiksi» (*psevdosocialist*), jotka ajavat »puhdasta», doktrinaarista ja abstraktia sosialismia, eivät todellista leniniläistä. Näiden pseudososialistien

kanssa ainoa keino on »keskustella kärsivällisesti ja todistaa heille, ettei tämä toimi elävässä elämässä» (Gorbatšov 1987, 94). Ratkaisu on jokaisen henkilökohtaisten intressien sitominen sosialismiin. »Tässä tarkoitetaan tietenkin henkilökohtaista intressiä laajassa merkityksessä, ei pelkästään aineellista» (Mt., 95).

Hän on painottanut, ettei sosialismi ole tasapäisytämistä (*uravnilovka*) — tarpeidensa mukaan jokainen tulee saamaan vasta kommunismissa. Tärkeää on *social'naja spravedlivost'* ('sosiaalinen oikeudenmukaisuus'), jonka perustaksi XXVII puoluekokous asetti työn (*trud*). Tulee korostaa sosialismin moraalisia arvoja ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta, kaikille yhtenäistä kuria, lakia ja järjestystä sekä vaatimuksia (Mt., 102).

Perestroikan avainkäsitteisiin kuuluu *socialističeskij pljuralizm* ('sosialistinen moniarvoisuus'). Se on moniarvoisuutta, joka »perustuu meidän arvoihimme ja avaa laajat mahdollisuudet eri intressejä heijastavien asenteiden ilmaisemiselle» (*Izvestija* 10. 1. 1989). Aiemmin *pljuralizm* oli porvarillista, nyt se voi olla sosialistista, taloudellista (*ekonomičeskij*), poliittista (*političeskij*), jopa puolueen sisällä (*vnutripartijnij*).

Moniarvoisuuden tunnustaminen on keskeisenä myös yhteiskunnan *demokratizacijassa* ('demokratisoinnissa'), joka on »nyt alkaneiden prosessien peruuttamattomuuden tae» (Gorbatšov 1987, 27). Sosialistinen demokratia korostaa Gorbatšovin mukaan henkistä puolta, yhteiskunnallista tietoisuutta ja »inhimillistä tekijää» (*čelovečeskij faktor*).

Čelovečeskij faktor oli *perestroikan* alkuaajan keskeisiä ilmauksia ja punoutunut kiinteästi yhteen *demokratizacijan* kanssa. Myöhemmin siirryttiin puhumaan enemmän ihmisestä itsestään ilman mitään »tekijöitä». Inhimillisen tekijän aktivoimilla tarkoitettiin »ihmisten, työyhteisöjen, yhteiskunnallisten järjestöjen ja eri sosiaaliryhmien erilaisten intressien huomioonottamista ja heidän saamistaan mukaan aktiiviseen luovaan toimintaan» (Gorbatšov 1987, 24). »Se on meidän tärkein reservimme ja tie sen toteuttamiseen käy demokratisoinnin kautta» (Mt., 102).

Demokratija on entisten merkitystensä lisäksi saanut merkityksen »kansan ja jokaisen ihmisen vapaa tahdonilmaisu» (Varičenko 1990, 74). »Laajalta demokraattiselta pohjalta, eri mielipiteiden ja intressien huomioonottamisesta muotoutuu uusi valtiovallan ja hallinnon mekanismi» (*Pravda* 8. 7. 1989). Tosin on kuulunut myös prosessin onnistumista epäileviä ääniä: »Millä tavalla demo-

kraattien sensuuri on muka partokraattien sensuuria parempi?» (*Moskovskie novosti* 14. 7. 1991).

Sanelusta keskusteleavuuteen

Pyrkimys moniarvoisuuteen on tuonut keskeiseksi semanttiseksi ryhmäksi aloitteellisuutta, keskusteleavuutta ja laaja-alaisuutta merkitsevät sanat ja ilmaukset, jotka ovat myös muuttuneet sävyllään positiivisemmiksi. Debatti (*debaty*) on kiihkeää (*burnye*), se sujuu ehkä hankalasti, mutta siihen tulisi suhtautua normaalina ilmiönä (Gorbatšov 1987, 79). Ilman poliittista dialogia (*političeskij dialog*) ei saavuteta yhteisymmärrystä, ja sen avulla voi testata ajatusten ja aloitteiden realistisuutta (Mt., 162).

Yksi aiemman kauden rikkomusten syy oli kritiikin (*kritika*) puute, nyt niin sitä kuin itsekritiikkiäkin (*samokritika*) riittää: »kritiikkiä kuultiin hyvin runsaasti — se oli kitkerää ja kiihkeää» (Gorbatšov 1987, 22); »kritisoiitiin terävästi», »kritiikki on ollut ankaraa» (Mt., 79). Nyt on opittava »nimitämään asioita niiden oikeilla nimillä» (*nazyvat' vešči svoimi imenami*), mikä ilmaus on myös ideologistunut.

Tarve jatkuvaan mielipiteiden, ajatusten ja kokemusten vaihtoon (*obmen mnenijami, obmen mysljami, obmen opytom*) on paitsi poliitikoille, myös tieteen ja kulttuurin alalla toimiville välttämättömyys. Näiden rinnalla yhä ajankohtaisempi on myös *spor* ('kiista'), joka on myös muuttunut suotavammaksi kuin ennen.

Vaihtoehtoja (*al' ternativa*) tarjotaan, adjektiivillä *al' ternativnyj* esiintyy hyvin aktiivisesti ja voi liittyä moniin substantiiveihin, 'ehdokkaat', 'päätökset', 'esitykset' voivat olla vaihtoehtoisia; sanan runsas käyttö tuottaa toisinaan päällekkäisyyttäkin: *al' ternativnye varianty* (*Pravda* 19.7.1989). Perestroikalle ei kuitenkaan ole mielekästä vaihtoehtoa — sen ainoa vaihtoehto on palaaminen pysähtyneisyyden aikaan (Gorbatšov 1987, 55). *Pravda* ei ole nähnyt vaihtoehtoja myöskään Neuvostoliiton yhtenäisyydelle (1. 7. 1989).

Mielipiteiden kirjo (*spektr*) löytyy politiikasta (*političeskij spektr*), Presidentinneuvostossa esiintyi »mitä laajapohjaisin mielipiteiden kirjo» (*spektr vzgljadov*), *Pravdan* aiheiden kirjo (*tematičeskij spektr gazety*) on laajenemassa (*Pravda* 26. 4. 1990).

'Radikaali' (*radikal' nyj*) oli aiemmin äärimmäisyyttä, radikaaleille ominaista, ja pikemmin joko vallankumousta edeltävää Venäjää tai länsimaita kuvaava adjektiivi. Nyt tehdään perustavaa laatua

olevia muutoksia, joita pitää vielä radikaloida (*radikalizacija reformy, radikalizirovat'*). Ei pidä olla kangistunut entisiin kaavoihin (*otkaz ot stereotipov, nestandardno myslit'*). Yhteisö on itseään Kremlissä edustavia selvästi radikaalimpaa (*radikalizovano*) (*Izvestija* 11. 4. 1990). Perestroikan muutokset tähtäävät elämän parantamiseen radikaalisti (*radikal'no*) (*Pravda* 2. 7. 1989).

Rakentavan aloitteellisuuden avulla tasapainoon

Tulee kasvattaa niin sanoin kuin teoin (*vospityvat' slovom i delom*). On katkeraa, jos sanat ja teot eivät ole yhtenevät (*slova rashodjatsja s delami, razryv meždu slovom i delom*). Sen vastustaminen vaatii kaikilta aktiivisuutta (*aktivnost'*), on oltava aktiivisia (*aktivnyj*), toimittava aktiivisesti (*aktivno*), aktivointi (*aktivizacija*) on tärkeää. Vain aktiivisella yhteistyöllä voidaan voittaa uuden hallinnon heikkoudet ja taata sen tehokas toiminta (*Pravda* 8. 11. 1990). Juuri perestroika on herättänyt neuvostoihmisten korkean poliittisen aktiivisuuden (*Pravda* 8. 7. 1989).

Niin tasavallista kuin paikallistasoltakin löytyy laajaa aloitteellisuutta (*iniciativa*). Erityisen tärkeää on palauttaa pysähtyneisyyden aikana tukahdutettu yritteliäisyys ja taloudellinen aloitteellisuus (*hozjajstvennaja iniciativa*) (*Pravda* 20. 10. 1990). Se ilmentää niitä valtavia voimavaroja (*potencial*), joita yhteiskuntaan sisältyy. Potentiaalia löytyy niin kulttuurista (*kul' turnyj potencial*), sosialismista (*potencial socializma*), perestroikasta (*potencial perestrojki*), rauhanpolitiikasta (*potencial politiki mira*), kuin maan älymystöstä (*intellektual'nyj potencial*) ja jokaisesta yksilöstä (*potencial ličnosti*).

Keskustelutaito tahtoo kuitenkin vielä olla vajavainen: »meiltä puuttuu vielä keskustelun kulttuuri» (Gorbatšov 1987, 7). Mielipiteiden vaihdon tulisi olla rakentavaa ja yhteistyöhakuista ja pyrkiä vakauttamiseen. Tämä koske niin taloutta kuin sisä- ja ulkopolitiikkaa. Yksi Gorbatšovin mieliadjektiiveista onkin 'rakentava', *konstruktivnyj*. Rakentavaa tulisi olla keskustelun (*dialog*) (Gorbatšov 1987, 8), ajatusten (*idei*) (Mt., 21), työn (*rabota*) (Mt., 86), Euroopan roolin (*rol' Evropy*) kansainvälisessä yhteistyössä (Mt., 219). Adjektiivin *konstruktivnyj* rinnalla esiintyvät mielellään erilaiset muut suotuisat adjektiivit: 'laaja' (*širokij*) ja rakentava keskustelu', 'omaperäiset' (*original'nye*) ja rakentavat ajatukset', 'uutta luova' (*novatorskij*), suotuisa (*blagotvornyj*) ja rakentava

rooli', 'realistinen (*realističeskij*) ja rakentava asiakirja'.

Uuden poliittisen ajattelun (*novoe poliitičeskoe myšlenie*) periaatteita on pyrkimys etujen tasapainoon (*balans interesov*). »Ilman valtioiden etujen tasapainoa ei maailmassa saavuteta stabiliteettia (*stabil'nost'*)» (Gorbatšov 1987, 142). Tasa-arvoista dialogia käymällä päästään sivistyneen maailman tasolla oleviin (*civilizovannye*) kansainvälisiin suhteisiin ja muutenkin kohti inhimillistä *civilizacijaa* (Mt., 163; *Pravda* 2. 7. 1989).

Vakauttaa (*stabilizirovat'*) tulee kansantalous (*narodnoe hozjajstvo*), jonka jälkeen päästään siirtymään markkinatalouteen (*Pravda* 8. 11. 1990). Toinen vakauttamisesta käytetty tavallinen sana on 'lujittaminen' *konsolidacija*, jota tulee harjoittaa esimerkiksi puolueen riveissä (*Pravda* 17. 7. 1991). Vastakohta taas on *destabilizacija*, johon kansainvälisessä tilanteessa johtaa asevarustelukilpa (Gorbatšov 1987, 144). *Destabilizacijaa* harjoittaa *Pravdan* (20. 10. 1990) mukaan myös Neuvostoliiton hallitus hintojenkorotuksillaan, ja tärkeintä olisikin maan poliittinen vakauttaminen (*političeskaja stabilizacija*) (*Argumenty i fakty* 26, 1991).

Talouden tasapainottamisen ehtona on yhteiskuntasopu (*obščestvennoe soglasie*) ja kansalaisopu (*graždanskoe soglasie*). »Yhteiskuntasopu, joka on tärkein edellytys optimaalisen markkinatalousohjelman aikaansaamiselle, on tietenkin vielä täysin epävakaa (*nestabil'no*)» (*Pravda* 19. 10. 1990). Yksimielisyydestä käytetään nykyisin varsin runsaasti myös sanaa *konsensus*, jonka käyttö rajoittui aiemmin diplomatian kieleen ja kansainvälisiin yhteyksiin. Merkityksen laajenemisen takia sana kaipasi vielä perestroikan alkuaikoina selitystä: SEVissä ei päätetty asioita äänten enemmistöllä, vaan »konsensuksen eli yksimielisyyden pohjalta» (Gorbatšov 1987, 173). Nyt käyttö on vakiintunut eikä lisäselityksiä tarvita, minä artikkelini mottokin kertoo.

Konsensuksella, konsolidoinnilla ja stabilisoinnilla pyritään välttämään vastakkaisuuksien muodostuminen, *konfrontacija*. Sitä on havaittavissa kansainvälisissä, poliittisissa ja sotilassuhteissa (*konfrontacija v meždunarodnyh otnošenijah, poliitičeskaja konfrontacija, voennaja konfrontacija*), jolloin sen lähimerkityksisenä sanana on usein 'jännitys', *naprjažennost'* (esim. Gorbatšov 1987, 141, 142, 184). Toisaalta sitä ilmenee myös sisäpolitiikassa (*konfrontacija v parlamente*) (*Moskovskie novosti* 7. 7. 1991).

Ulkopolitiikan uusi ajattelu

Uusi ajattelu (*novoe myšlenie*) on pyrkimystä pois *konfrontacijasta* kohti *stabilizacijaa*. *Novoe (političeskoe) myšlenie* on ilmauksena perestroikan kasvatteja. Uusi ajattelu on paitsi poliittista myös historiallista (*istoričeskoe*) ja ihmiskunnan pelastavaa (*spasitel'noe*), eikä Gorbatšov väsy toistamaan sen välttämättömyyttä (*neobhodimost'*) ja mittavuutta (*masštab*). Uutta ajattelua ei voi opettaa toisille vaan siihen opettaa itse elämä (Gorbatšov 1987, 147). Se ei kuitenkaan ole mitään improvisoitua ajatusleikkiä vaan ymmärtämistä (*ponimanie*), syvällisen pohdinnan tulos (*rezul'tat glubokih razmyšlenij*) (Mt., 147) ja vaatii piinalista mietiskelyä (*mučitel'nye razdum'ja*) (Mt., 148), se on prosessi (*process*), jossa kaiken aikaa löytyy uutta sisältöä (Mt., 156).

Kylmän sodan puhurit ovat muuttuneet toivon tuulahduksiksi (*vetry nadeždy*) (*Izvestija* 23. 5. 1988). Uusi ajattelu tarkoittaa elämistä rauhassa maapallolla (*žit' mirno v etom mire*) (Gorbatšov 1987, 140), vaatii sen tunnustamista, että turvallisuus on jakamaton (*bezopasnost' — nedelima*) (Mt., 145), sitä että vastustajista tulee kumppaneita (*partner*, jota sanaa aiemmin käytettiin lähinnä urheilu- ja kauppakumppaneista) (Mt., 145). Se ei tarkoita »muiden kastamista marxilaiseen uskoon» vaan oppimista muiden kansojen kokemuksista ja kulttuuriperinnöstä (Mt., 162), ja sille hedelmällisin maaperä löytyy Euroopasta (Mt., 207). Uuden ajattelun avulla rakennetaan yhteistä eurooppalaista kotia *Pravdan* piirroksessakin 8. 7. 1989.

Eurooppa on siis meidän yhteinen kotimme (*obščij evropejskij dom, obščeevropesjskij dom*), missä »maantiede ja historia sitovat kymmenien maiden ja kansojen kohtalot yhteen», ja vaikka talo on yhteinen, »jokaisella perheellä on oma asuntonsa ja eri portaitakin löytyy» (Gorbatšov 1987, 204). Siinä yhdistyy välttämättömyys ja mahdollisuus, ja sen rakentaminen vaatii aineellisen perustansa, millä Gorbatšov tarkoittaa taloudellista yhteistyötä mahdollisimman monilla aloilla (Mt., 214). Paitsi virallista diplomatiata tarvitaan myös välitöntä, julkista kansojen keskistä kanssakäymistä (*publičnaja, narodnaja diplomatija*). Ovathan ratkaistavina ihmiskunnan kohtalonkysymykset (*global'nye, sud' bonosnye voprosy*), jotka ovat erityisen merkittäviä Euroopan mantereella asuville. *Obščeevropesjskij dom* ei tällä hetkellä (1991) enää tunnu esiintyvän yhtä paljon kuin perestroikan alkupuolella, ja kuuluukin ehkä väistyvään terminologiaan.

Viholliskuva himmenemässä

Jos vihollisia on liian monta, vaanii objektiivisuuden vaara: voivatko nuo kaikki todellakin olla väärässä ja vain me oikeassa. Siksi monetkin viholliset tulee hahmottaa yhtenä, jota vastaan taistelu voidaan kohdistaa (Fairclough 1989, 86–87). Vaikka kansainvälisissä suhteissa ollaankin siirtymässä, kuten *Ogonjok*-lehdessä vuonna 1990 asia ilmaistiin, »siihen että Idästä on tulossa itä ja Lännestä länsi sanan alkuperäisessä maantieteellisessä merkityksessä», käytetään Länttä (*Zapad*) vieläkin usein länsimaiden, »vastapuolen merkityksessä. »Meidän opponentimme länsimaissa eivät pidä siitä että me puhumme heille näin» (Gorbatšov 1987, 185), »eräät länsimaissa yrittävät sulkea Neuvostoliiton pois Euroopasta» (Mt., 200), »se mitä länsimaista, toisesta talousjärjestelmästä meille nyt viskotaan, ei sovi meille» (Mt., 84). Toisaalta myös uudempi esimerkki: »Länsimaissa ajatellaan meistä parempaa kuin mitä me toisinaan itse ajattelemme itsestämme ja kyvyistämme» (*Pravda* 21. 10. 1990).

Mielenkiintoista on, että kun toisaalta kuitenkin ihannoidaan länsimaisuutta, on kehittyneiden läntisten teollisuusmaiden peitenimeksi positiivisessa merkityksessä otettu 'yleismaailmallinen', 'maailman' (*mirovoj*)⁴. Kehitysohjelmien tavoitteena on saavuttaa vuosisadan loppuun mennessä yleismaailmallinen taso (Gorbatsov 1987, 22), »yleismaailmallinen tekninen varustelutaso» (Mt., 90). On päästävä »primitiivisistä epäonnistumisista maailman taloudellisen kehityksen parametreihin» (*Pravda* 19. 10. 1990).

Vastaava positiivisesti latautunut suosikkiadjektiivi kuin *mirovoj* on 'normaali', *normal'nyj*, joka tarkoittaa lähinnä 'ei-brezneviläistä' ja 'ei-neuvostolaista', 'länsimaiseen demokratiaan yms. liittyvää'. »Olemme hyvin kiinnostuneita normaaleista kansainvälisistä suhteista sisäisen kehityksemme edistämiseksi» (Gorbatsov 1987, 5), suhteet on saatava »normaaliin ja terveeseen uomaan» (*Pravda* 2. 7. 1989). »Emme ole milloinkaan eläneet normaalissa markkinataloudessa» (*Pravda* 20. 10. 1990); »Olen työskennellyt rakennusalalla neljäkymmentä vuotta, mutta en pysty nimeämään yhtäkään normaalia rakennustyötä» (*Pravda* 3. 7. 1989). Myös lännessä ilmestyvässä lehdessä: »Ilman demokratiaa ei päästä normaaliin sivilisaatioon» (*Russkaja mysl'* 29. 3. 1991).

⁴ Adjektiivilla *mirovoj* on arvetun merkityksen lisäksi edelleen myös neutraali merkitys 'maailman' (esimerkiksi 'maailmanhistoria' — *mirovaja istorija*).

Normaalius ja yleismaailmallinen taso sisältävät modernin, korkean teknologian. Jotta saavutettaisiin ulkomaisten standardien taso (*uroven' zarubeznych standartov*), tarvitaan työtä ja resursseja säästävää (*trudosberegajuscij, resursosberegajuscij*) teollisuutta, joka on korkealla teknologian tasolla (*vysokotehnologičnyj*), säästää luontoa (*prirodoohrannyj*) ja käyttää tehokkaasti tieteilisen tutkimuksen tuloksia (*naukoemkij*). Kaikkien näiden adjektiivien käytöllä on paitsi tavoitteista kertova, myös kansallista ja ammatillista itsetuntoa kohottamaan pyrkivä tarkoitus. Niitä toteuttamalla »taataan maamme pysyvä ja dynaaminen (*dinamicnyj*) kehitys» (*Pravda* 14. 7. 1989). Eilispäivän tekniikkaan tukeutumalla ei päästä tuotannon voimistamiseen (*intensifikacija*) eikä eri teollisuudenalojen ja talouselämän ajanmukaistamiseen (*modernizacija*).

Vastuulliseen yrittäjyyteen

Dynaamisuuteen kuuluu bisneshenkisyys, mitä korostaa runsas uusi, lähinnä englannin kielestä lainattu taloudellinen terminologia ja sen halukas käyttö myös yleissanomalehdissä. Venäläisperäisistä sanoista uuden tuleminen ovat kokeneet 'yrittäjä' (*predprinimatel'*) ja 'yrittäjyys, yrittäjähänke' (*predprinimatel' stvo*). Pysähtyneisyyden aikana *predprinimatel'* oli omaa (usein liikaista) etuaan ajava kapitalisti ja *predprinimatel' stvo* tarkoitti hänen toimintaansa tai taipumusta edullisten afäärien tekemiseen. Nyt yrittäjähänke on ihanne, jonka avulla maan talous pelastetaan. Yritteliäitä ihmisiä tarvitaan, ja ettei tätä pyrkimystä tulkitaisi negatiiviseksi entiseen tapaan, eroa onkin usein korostettu sanomalla nykyistä *predprinimatel' stvoa* 'todelliseksi' (*istinnyj*) tai 'sosialistiseksi' (*socijalističeskij*).

Yksityistämisen (*privatizirovat', privatizacija*) etuna on se että yrittäjä pitää itseään isäntänä (*hozjain*). Yksityistäminen on osin oma-aloitteista (*spontannyj*), »jota ei enää voi kääntää takaisin ainakaan rauhanomaisin keinoin» (*Moskovskie novosti* 7. 7. 1991). Toisaalta siihen »kannustetaan, koska silloin omaisuus saa konkreettisen omistajan» (*Pravda* 19. 10. 1990). »Yksityistämisen nopeuttamiseksi (*uskorenje*) tarvitaan pankkijärjestelmän tuki ja edullisia lainoja (*Argumenty i fakty* 26, 1991).

Koska kansalaisten vastuullisuutta korostetaan, on yhdeksi keskeisistä sanaperheistä tullut »isännöisyys»: 'isäntä' (*hozjain*), 'isäntähenkinen' (*hozjajskij*), 'isännän tapaan' (*pohozjajski*) toimiminen.

Yhteiskunnan omaisuuteen on suhtauduttu kuin »ei kenenkään omaan, ilmaiseen, todellista isäntää vailla olevaan» (Gorbatšov 1987, 44). Nyt neuvostotyöläinen olisi muutettava »todelliseksi, aktiiviseksi talouden isännäksi» (Mt., 85), on »tuettava ihmisessä kansalaista ja isäntää» (Mt., 96), saatava taloudellinen mekanismi sellaiseksi että se panisi ihmiset toimimaan »järkevästi, yritteliäästi, sanalla sanoen, isännän tapaan» (Mt., 98). Sato tulisi korjata »menetyksittä, isännän tapaan» (Pravda 22. 7. 1989). Vastaavasti yhteiskunnan 'omaisuus' (*sobstvennost'*) oli neuvostovallan aikana vähitellen »ikäänkuin eristetty todellisesta haltijastaan, työtätekevästä» (Mt., 44), ja siksi nyt etsitäänkin »omistusmuotojen monipuolisuutta ja tasavertaisuutta» (Pravda 20. 10. 1990).

Tällainen henki ei Gorbatšovin mukaan ole uutta, mutta se on »herätettävä uudelleen eloon (*vozrodit'*), ja sitä on vahvistettava (*ukrepit'*) neuvostoihmisissä» (Mt., 101). Hänen mukaansa on myös Lokakuun vallankumouksen alkuperäisten iskulauseiden mukaista »palauttaa ihminen talouselämään isäntänä ja päähenkilönä», »talouselämän subjektina», »isäntänä jota ei voi määrällä» (Gorbatšov — Pravda 20. 10. 1990). Pravda itse tosin suhtautuu hieman pessimistisemmin: »Minkälaisia me olemme isäntinä — siitä kertoo koko elämämme. Eikä suinkaan meidän eduksemme» (Pravda 3. 7. 1989). Isäntä olisi saatava valtion omaisuuden lisäksi myös kuntien omaisuudelle, »*u municipal'noj sobstvennosti dolžen byt' hozjain*» (Moskovskie novosti 7. 7. 1991). Eniten isännyydestä puhutaan kuitenkin palveluiden kohdalla: »pienet kaupat ja ompelimot on yksinkertaisesti myytävä heti, jotta niille saadaan isäntä» (Moskovskie novosti 7. 7. 1991).

Keinona isännän otteiden omaksumiseen on yksityistäminen, vuokraaminen (*arenda, arendovat', arendator*), osuuskunnat (*kooperativ, kooperaciija, kooperator*), »urakat» (*podrjad;*) ja maatilat (*fermerstvo, ferma, fermer, fermerskij*). *Arenda, podrjad* ja *fermer* esiintyvät virallisessa lehdistössä yleensä aina myönteisessä ja kannustavassa yhteydessä: »maatalousyrittäjyys (*fermerstvo*) stimuloi aloitteellisuutta» (Pravda 16. 7. 1991). Myös erilaiset *samo-* ('itse-) alkuiset sanat (*samofinansirovanie, samoregulirovanie, samookupajemost'*) painottavat itsenäisyyden ja yritteliäisyyden myönteisyyttä yhteiskunnan kannalta.

Osuuskuntien saama vastaanotto on sen sijaan sekalaisempi, niiden toimintaa moititaan, ja sanaanaperhe on ollut jo muuttumassa negatiivisesti latautuneeksi, eräänlaiseksi nykypäivän *nep-*

manstvoksi »NEPin tyyliseksi keinotteluksi». Kooperatiivien toimivuutta epäillään. »Tänä päivänä on jo selvää, että kooperaatio on voima, joka on otettava huomioon. Mutta se on voimana voimaton ja oikeudeton» (Pravda 3. 7. 1989). »Todellista apua kooperatiiviliikkeen kehittämiseen voidaan saada yrittäjiltä itseltään, jos he liittyvät alueellisiksi ja alakohtaisiksi liitoiksi ja yhdistyksiksi» (Pravda 1. 7. 1989).

Mantrana markkinatalous

Arvottamisen kirjavuuden takana saattaa olla, että taloudellisen voiton (*pribyl'*) saaminen on vasta muuttumassa myönteiseksi ja kannustettavaksi pyrkimykseksi. Sanakirjojen merkityksissä esiintyy kyllä kapitalistin saaman voiton ohella myös sosialistisessa yhteiskunnassa valtionyrityksien tuottama, mutta siitä puhuttiin ennen perestroikaa julkisesti hyvin vähän. Nyt »yrityksille on luotava sellaiset olosuhteet, että niiden kesken syntyy taloudellista kilpailua parhaasta kuluttajien tarpeiden tyydyttämisestä, ja työntekijöiden tulot riipuvat kiinteästi tuotannon lopputuloksesta ja voitosta» (Gorbatšov 1987, 83).

Taloussananon vieraudesta suurelle yleisölle kertoo, että esimerkiksi *Argumenty i fakty* -lehti, joka on maan laajalevikkisimpiä, on julkaissut vuonna 1991 bisnes-palsta, jossa selitetään taloustermejä. Vastaavasti vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen lehtien liitteinä ilmestyi erilaisia »uusien sanojen listoja» tai jopa erillisiä vihkosia.

Venäjän kielessä ollaan osittain palaamassa »pseudo-kauniista» (Kostomarov 1987, 3) ilmauksista asioiden oikeisiin nimiin, eufemismien käyttö tuntuu olevan vähenemässä, eivätkä puutteet enää välttämättä ole *piilossa olevia reservejä* tai työttömyys *työllisyyttä*. Myös Orlova-Jermak (1990, 19) korostaa kliseenomaisten, stereotyyppisten ilmausten väistymistä.

Monet sanoista ovat olleet käytössä puhuttaessa muista maista mutta eivät kotimaan uutisissa; tällä hetkellä molemmat voivat esiintyä rinnan. Näin tuntuu olevan esimerkiksi sanojen *bezrobotnyj* ('työtön') ja *bezrobotica* ('työttömyys') kohdalla, joita aiemmin esiintyi ainoastaan muissa maissa, Neuvostoliitossa taas puhuttiin 'työllisyydestä' (*zanjatost'*). »Smolenskin Työllisyyskeskus on rekisteröinyt alueella 765 *työtöntä*, — Venäjän Federaation Työllisyyslain edellyttämällä tavalla perustettu keskus määrittelee, että *työttömyys* koskettaa ennen kaikkea tieteellisteknistä henki-

lökuntaa.» (*Pravda* 17. 7. 1991).

Hyvä esimerkki tyylillisestä ja semanttisesta muutoksesta on sana *biznes* (ja *biznesmen*, 'liikemies'). *Biznes* on tähän asti ollut tyylillisesti pikemmin ominainen puhekielelle, ja sillä on tarkoitettu kapitalistien tekemää, henkilökohtaista voittoa tuottavaa, edullista ja taitavaa, usein kieroä liiketointia. Kunnialliset liikemiehet olivat venäjäksi aiemmin *delovye ljudi*, mikä antoi liiketoimista varsin »asiallisen» kuvan (*delo* myös: 'asia'). Nyt *biznes* ja *biznesmen* ovat tyylillisesti neutraaleja ja esiintyvät muiden kunniallisten ammattien joukossa: vastausta kysymykseen »mitä perestroika oikein on?» etsivät »poliitikot ja liikemiehet (*biznesmeny*), tutkijat ja lehtimiehet, opettajat ja lääkärit, papit, kirjailijat ja opiskelijat, työläiset ja maanviljelijät (*fermery*)» (Gorbatšov 1987, 4). Maanviljelijästä kertovassa jutussa: »tällainen *biznes* ei ole edullista ainoastaan hänelle itselleen vaan meille kaikille» (*Moskovskie novosti* 7. 7. 1991). *Pravdan* otsikko (16. 7. 1989) »Kuka kukin on neuvostobisneksessä».

Tutuksi neuvostoliittolaiselle lukijalle heidän omasta maastaan puhuttaessa ovat tulossa myös sanat 'osake' (*akcija*, samoin 'osakas', 'osakkeenomistaja' *akcioner*, *akcionirovat'*), 'pörssi' (*birža*), 'investointi' (*investicija*, adjektiivi *investicionnyj*, verbi *investirovat'*, tekijä *investor*), 'inflaatio' (*infljacija*), 'asiakas' (*klient*), 'kilpailu' (*konkurencija*, verbi *konkurirovat'*), 'luotto' (*kredit*, adjektiivi *kreditnyj*), 'liisuus' (*lizing*), 'markkinointi' (*marketing*), 'johtaja' (*menedžer*, samoin 'management' — *menedžment*), 'vero' (*nalog*, harvoja venäläisperiäisiä sanoja), 'sponsori' (*sponsor*), 'arvopaperit' (*cennye bumagi*) ja monet muut.

Osa edellä mainituista sanoista on ollut vähäisessä, osin historiallisessa käytössä (*birža*), osa esiintynyt vain erikoisalan terminologiassa (*investicija*) puhuttaessa kapitalistisista maista (*akcija*), osasta ei vain juurikaan ole puhuttu (*nalog*, *cennye bumagi*), mikä on tehnyt sanat matalafrekvenssisiksi. Ja osa on sitten kokonaan uusia lainoja, uusien asioiden mukanaan tuomia (*lizing*, *marketing*, *menedžment*, *sponsor*), joita esimerkiksi vuoden 1982 neliosainen venäjän kielen sanakirja ei vielä tunne.

Nyt ne esiintyvät lehdistössä varsin tiheään: »Venäjän hallitus on jo laskenut liikkeelle omat arvopaperinsa» (*Moskovskie novosti* 7. 7. 1991); »luottopolitiikka», »luottojärjestelmän kehittäminen» (*Pravda* 20. 10. 1990); »meidän olosuhteissamme taistelukeinona inflaatiota vastaan verotuk-

sen on oltava progressiivista» (*Argumenty i fakty* 26, 1991); »analyysi teollisuuden toiminnasta on paljastanut virheitä investointipolitiikassa» (Gorbatšov 1987, 90); »Moskovassa on rekisteröity neljä arvopaperipörssiä, Leningradissa kaksi, samoin Tbilisissä ja Tšeljabinskissa yksi» (*Moskovskie novosti* 7. 7. 1991).

Taikasana on 'markkinatalous' (*rynok*, *rynočnaja ekonomika*). *Rynok* tarkoittaa alunperin kaupungin toria ja on venäjässä laina puolan kielen kautta saksasta. Markkinapaikasta on kehittynyt taloustermi, joka ei aiemmin juurikaan esiintynyt Neuvostoliitosta puhuttaessa (paitsi yhteydessä *černyj rynek* — 'musta pörssi'). Adjektiivilla oli kahden edellämämainitun merkityksen lisäksi puhekielessä myös negatiivisesti arvottava, huonoa laatua painottava merkitys 'torilla myytävää tasoa oleva'.

Perestroikan alkupuolella puhuttiin 'sosialistisesta markkinataloudesta' (*socialističeskij rynek*), jossa »väestön korkealaatuisten tavaroiden ja palveluiden kysyntää tyydyttävät yhä suuremmissa määrin osuustoiminnalliset yritykset» (*Pravda* 1. 7. 1989). Sittemmin huomattiin, että vaikka »elämä itse on johtanut meidät siirtymään markkinatalouteen» (*Pravda* 20. 10. 1990), »ylistyslaulujen laulaminen markkinataloudelle ei riitä, vaan edessä on raskas opetteleminen» (*Pravda* 19. 10. 1990).

Ongelmana on ollut käsitteen sisällön vieraus: »Me tiedämme mainiosti, mikä on »musta pörssi» (*černyj rynek*), tunnemme kolhoosi- ja osuuskuntatorin (*kolhoznyj rynek*, *kooperativnyj rynek*). Tunnemme valtionkaupan tyhjätkin markkinat (*пустoj rynek*), monopolisoituneet markkinat (*monopolizirovannyj rynek*)» (Gorbatšov — *Pravda* 20. 10. 1990) — markkinatalous vain on vieras asia. Optimistisimmat uskovat tosin että »markkinarakenteet kasvavat vanhan komentojärjestelmän puitteissa, ja vanha järjestelmä katoaa sen jälkeen itsestään» (*Argumenty i fakty* 26, 1991).

Pysähtyneisyyden ajan kritiikki

Zastoj tarkoitti muinaisvenäjässä 'pysähdystä', 'liikkeen puuttumista'. Myöhemmin sitä käytettiin mm. kaupallisessa kielessä myymättömistä varastoista ja lääketieteessä verenkiertohäiriöstä. Sosiaalisessa ja poliittisessa merkityksessä 'edistyksen puuttuminen', 'kehityksen pysähtyminen', 'stagnaatio' sana alkoi esiintyä 1840—1850-luvulla. Juuri tuona aikana toisaalta sanat *progress* ja *progressivnost'* levisivät venäjän kielessä. (Vinogradov

1989, 104—105).

Zastoj kuuluu niihin sanoihin, joilla arvotetaan lähimenneisyyden negatiivisia ilmiöitä. Perestroikan alkuaikoina se ei vielä ollut vakiintunut, vaan sitä käytettiin lainausmerkeissä tai erilaisin modaalisin ilmauksin varustettuna: »tämä tapahtui niissä olosuhteissa, joita nykyisin nimitetään »pysähtyneisyyden kaudeksi» (*Izvestija* 16. 3. 1988); »yhteiskuntaelämään syntyi, kuten me niitä nimitämme, pysähtyneisyyttä, ja muita sosialismille vieraita ilmiöitä» (Gorbatšov 1987, 13). Pysähtyneisyyttä selittäviä sanoja ovat esimerkiksi *tupik* ('umpikuja') ja *tormoženie* ('jarruttaminen'). Pysähtyneisyyttä esiintyy kaikilla eri aloilla, politiikassa, taloudessa ja kulttuurielämässä. Esimerkiksi koulutuksessa se tarkoitti »jähmeyttä, tyytyväisyyttä jo saavutettuun» (Gorbatšov 1987, 98), mikä ilmeni kaikessa.

Sanan *zastoj* täydestä vakiintumisesta tällä hetkellä kertoo sen käyttö kuvaannollisesti esimerkiksi jonkun taiteilijan tuotannon »pysähtyneisyyden kaudesta» (Emirova 1990, 81). Vastaava esimerkki, jossa ei myöskään suoranaisesti ole kyse Brežnevin kaudesta: »Talousohjelman tärkein tehtävä on perestroikan avulla saada maa irti pysähtyneisyydestä» (*Pravda* 19. 10. 1990).

Perestroikaa edeltävän ajan ilmauksia käytetään lähinnä kolmella tavalla ja usein lainausmerkein varustettuina: 1. puhtaasti tuon ajan tyyppittelynä, lainauksina »edellisestä elämästä»; 2. tarkoittaen ja tuota tarkoitusta lainausmerkeillä korostaen, ettei sana ole lainkaan sitä, mitä nimellisesti yritetään⁵; 3. satiirin ja ironian keinona.

Pysähtyneisyyden ajan sosiaaliseen tyyppittelyyn kuuluu *čelovek svity* 'seurueeseen kuuluva', »perässähihtäjä»: »vieläkin on elossa noita »seurueeseen kuuluvia», jotka edistivät Stalinin kultin syntymistä» (*Literaturnaja gazeta* 4. 5. 1988). *Svoj čelovek* 'oma mies': »riskien minimoimiseksi tarvittiin vakuutukseksi »oma mies» hallintoeliimiin ja tietysti myös oikeuslaitokseen» (*Moskovskie novosti* 13. 11. 1988). 'Arvovaltainen toveri' (*avtoritetnyj tovarišč*) auttoi myös asioiden eteenpäin viemistä, ja suojelijaa nimitetään myös 'karvaiseksi kypäläksi' tai 'kädenki' (*mohnataja lapa, mohnataja ruka*).

'Nomenklatuuri' (*nomenklatura*) löytyi eri aloilta; puolueesta (*partijnaja nomenklatura*), hal-

lituksesta (*pravitel' stvennaja nomenklatura*), ammattiliitoista (*profsojuznaja nomenklatura*) ja armeijasta (*voennaja nomenklatura*). Siihen kuuluva työntekijä oli *nomenklaturnyj rabotnik*, joista muodostuivat *nomenklaturnye kadry, nomenklaturnaja grupp*a.

Nyt ilmaukset ovat negatiivisesti latautuneita: »puoluenomenklatuurin sanelusta oli muodostettu suurin osa parlamentista, jolta useimmat tasavallat viime kuukausina ovat kieltäneet niin vallan kuin luottamuksenkin» (*Moskovskie novosti* 44, 1990). Nomenklatuuri kuuluu juuri niihin 'esteisiin' tai 'tukkeumiin', joiden poistamisesta ja puhdistamisesta (*ubrat' zavalj, razbirat' zavalj, rasčiščat' zavalj*) paljon puhutaan: »tervehdyttämismuutos pakotti vaihtamaan kaksi kolmannesta koko johtavien työntekijöiden nomenklatuurista ja puhdistamaan tukkeumat» (*Izvestija* 22. 4. 1988). Aiemmin nämä olivat voineet 'siirtyä toiselle tuolille' (*peresaživat' iz kresla v kreslo*): »pahimmasa tapauksessa tämän onnistui siirtyä samalla tasolla toiseen asemaan säilyttäen saman elämäntyylin ja samat etuoikeudet» (*Izvestija* 13. 1. 1988).

Pysähtyneisyyden ajan hallinto perustui 'komentohallintojärjestelmään' (*administrativno-komandnaja sistema, komandno-administrativnaja sistema*). »Juuret ja puu kuvaavat hallinnon komentojärjestelmän ja järjestäytyneen rikollisuuden välistä yhteyttä» (*Moskovskie novosti* 13.11.1988). »Hallinnon komentojärjestelmä kahliitsi koko yhteiskuntaa, ihmisten ja työyhteisöjen toimintaa» (*Pravda* 20. 10. 1990), mutta »vaalikampanja ja edustajakokous antoivat mahtavan iskun hallinnon komentojärjestelmälle» (*Pravda* 1. 7. 1989).

Läheisesti komentojärjestelmään liittyvät byrokratia (*bjurokratija*), byrokraatisoituminen (*bjurokratizacija*), byrokraattinen (*bjurokratičeskij*) asenne. »Järjestäytyneen rikollisuuden juuret löytyvät yhteiskunnan byrokraatisoitumisesta ja hallinnon komentojärjestelmästä» (*Moskovskie novosti* 13. 11. 1988). Siitä tulisi nyt päästä eroon, sillä »perestroikan oloissa toteutettavalla sentralismilla ei ole mitään yhteistä monitahoisen elämän byrokraattisen säätelyn kanssa» (Gorbatšov 1987, 88).

Virkamiehiä kielteisessä mielessä, »byrokraattisia nilkkejä», nimitetään esimerkiksi sanoilla *apparatčik, upravlenec, bjurokrat* tai *činovnik*, sekä viime aikoina varsinkin *funkcioner*. »Etujen ja turvallisuuden takia alamaailman yrittäjillä piti olla keskuudessaan myös byrokraattisessa hierarkiassa merkittäviä funktionäärejä» (*Moskovskie novosti* 13. 11. 1988). NKP:n puoluekokoukses-

⁵ Tällaista lainausmerkkien käyttöä nimitetään venäjässä joskus "Leninin lainausmerkeiksi", sillä Lenin oli hyvin taitava lainausmerkkien käytöllä viemään terän vastustajan sanomasta.

sa oli julistettu vallan olevan puolueen kaikilla jäsenillä, mutta »se pysyi puoluefunktionäärien käsissä, sillä sen toteuttamismekanismeja ei luovutettu» (*Pravda* 23. 7. 1991). Vuonna 1991 elokuun 25. päivän television pääuutislähetys *Vremja* saatoi ilmoittaa »puoluefunktionäärien jääneen työtömiksi».

Lähimenneisyyden kielteiseen arviointiin kuuluvat myös monet muut ilmaukset. 'Jarrutus' (*mehanizm tormoženija*) alkoi 1970-luvun loppupuolella: »Voimistunut jarrutusmekanismi johti myös ideologiassa siihen, että yritykset analysoida rakentavasti syntyneitä ongelmia ja uusia ajatuksia kohtasivat yhä voimakkaampaa vastustusta» (Gorbatšov 1987, 16). Välinpitämättömyyttä ja haluttomuutta kritiikkiin kuvataan myös nimellä »vas'kalaisuus» (*vas'kizm*), joka on saanut nimensä Krylovin eläinsadun Vas'ka-kissasta, joka »kuunteli ja söi» kokin antamia ruuantähteitä kiinnittämättä mitään huomiota tämän moitteisiin (Maksimov 1991, 7).

Nyt pyritään selvittämään 'historian valkeita läiskiiä' (*belye pjatna istorii*): »Muuten, olen aina ihmetellyt, miksi puhutaan historian »valkeista läiskistä». Sattuvampaa olisi nimittää niitä mustiksi...» (*Izvestija* 21. 12. 1988). Halutaan kosketella aiempia tabuja, »suljettuja alueita» (*zakrytaja zona*): »Pitkään kansallisuussuhteet olivat itse asiassa suljettu alue» (*Izvestija* 23.4.1988) ja »alueita josta vaietaan» (*zona molčanija*): »Miksi vielä glasnostin aikaanakin meillä syntyy sinne tänne vaiettuja vyöhykkeitä?» (*Literaturnaja gazeta* 4. 5. 1988).

Perestroikaa edeltävän kauden kritiikissä painotetaan usein tuon ajan kaksinaismoraalia ja »kaksinkertaista kirjanpitoa» (*dvojnaja moral'*, *dvojnaja buhgalterija*, *dvojnaja arifmetika*, *dvojnoj sčet*). *Moskovskie novosti* (13. 11. 1988) mukaan tämän juuret löytyvät 1960-luvun lopulta, jolloin alamaailman omat markkinat näennäisesti ihmisten elämää helpottaessaan itse asiassa loivat pahaa; »ne synnyttivät myös kaksinaismoraalin: lahjusten ottajat ja spekulantit tuomittiin suureen ääneen, mutta toisaalta heidän palveluihinsa turvauttiin». »Kaksinkertainen kirjanpito oli tuohon aikaan normi: yksi totuus suppealle piirille ja kokonaan toinen laajoille joukoille» (*Literaturnaja gazeta* 18. 5. 1988). Monia kaksinaismoraalia heijastaneita iskulauseita, esimerkiksi kommunismin »valoisa tulevaisuus» (*svetloe buduščee*) käytetäänkin nyt ironisessa mielessä ja lainausmerkein varustettuna.

Yhteiskunta tarvitsee moraalin tervehdyttämistä

Vaikka kaikesta onkin puutetta (*deficit*) ja ihmisiä pyritään kannustamaan parempaan työntekoon 'aineellisiin kiihokkein' (*stimulirovat' material' no; material' naja zainteresovannost'*), ehkä vakavin puute on kuitenkin 'luottamuksen puute' (*deficit doverija*). Kun poliitikkoihin ei voida luottaa, haetaan moraalista ja oikeutta tieteestä, taiteesta ja uskonnosta. Yhteisö toivoo »normaalista markkinataloutta», »yleisinhimillistä sivilisaatiota», kehitystä ilman ideologisia fetissejä. Siksi yhteiskunta on pyrittävä 'tervehdyttämään', 'saattamaan terveille pohjalle' (*ozdorovit' obščestvo, ozdorovlenie*). »Voidaan esittää oikeaa politiikkaa ja tehokkaita mekanismeja sen toteuttamiseen, mutta mikään ei onnistu, ellei yhteiskuntaa tervehdytetä sosiaalisiin moraalisten arvojen pohjalta» (Gorbatšov 1987, 102). Terveelle pohjalle tulisi saada kansallisuuksien väliset suhteet (*ozdorovlenie mežnacional'nyh otnošenij*) (*Pravda* 2. 7. 1989), kansainväliset suhteet (*meždunarodnyh otnošenij*) (*Pravda* 10.7.1989), talous (*finansov*) (*Pravda* 19. 10. 1990).

Kansalaisten vastuullisuutta (*otvetstvennost'*) tulisi lisätä, »Kansasta löytyy niin paljon älyä ja vastuuntuntoa, että voidaan ja tulee toimia rohkeasti ja varmasti» (Gorbatšov 1987, 87). »Jos sanomme: niin kuin teet työsi, niin myös elät, se tarkoittaa että laskemme ihmisten harteille vastuun omasta kohtalostaan» (Mt., 102). Vastuuta ja vastuuntuntoa tulisi lisätä, mutta siihen voidaan myös vedota. Kansallisuuskiihistöjen lietsotat ovat myös ottaneet »mitä raskaimman vastuun oman kansansa ja koko yhteiskunnan edessä» (*Pravda* 2. 7. 1989).

Vastuuntunto ja moraalit (*npravstvennost'*, *moral'*) ovat kadonneet: »Alkoi yhteiskunnallisen moraalien lasku, ihmisten toisiaan kohtaan tunteen suuren solidaarisuuden tunteen heikkeneminen. Nämä tunteet olivat muovautuneet vallankumouksen, ensimmäisten viisivuotiskausien, Isänmaallisen sodan ja sodan jälkeisen jälleenrakennuksen sankarillisina vuosina» (Gorbatšov 1987, 16). Nyt sitä yritetään palauttaa: »Ihmiset odottavat moraalista (*npravstvennyj*) esimerkillisyyttä, ja ennen muuta johtajiltaan» (Mt., 103). »Inhimillistä tekijää pyrimme aktivoimaan demokratisoinnilla, ideologisen työn parantamisella ja yhteiskunnan moraalisen ilmapiirin tervehdyttämisellä» (*ozdorovlenie moral'noj atmosfery*) (Mt., 104).

Moraaliset normit kuuluvat 'yleisinhimillisiin

arvoihin' (*obščelovečeskie cennosti*), joista toivotaan vastauksia moniin ongelmiin. Yhteiskunnassa pyritään 'humanistamiseen' (*gumanizirovat', gumanizacija*): »kansainvälisen politiikan perustaksi on pantava yleisinhimilliset moraaliset ja eettiset normit ja valtioiden väliset suhteet on inhimillistettävä sekä humanistettava» (Gorbatšov 1987, 144).

Moraalin etsintä on tuonut takaisin aktiiviseen sanavarastoon monet lähinnä uskonnolliset ilmaukset: 'jalosydämyisyys' (*blagorodstvo*), 'hyväntekeväisyys' (*blagotvoritel'nost'*), 'laupeus' (*miloserdie*), ihmisystävyyden (*filantropija*). Hyvin usein toistettu on 'tie kohti temppeliä', 'tie kirkolle' (*doroga/ulica k hramu*), jolla tarkoitetaan tietä kohti moraalista uudistumista ja puhdistautumista. Ilmaus periytyy T. Abuladzen elokuvaan *Katumus* (1984), jossa temppeli esiintyy inhimillisten arvojen symbolina.

Moraaliin liittyvät 'laki' (*zakon*), 'laillisuus' (*zakonnost'*) ja 'oikeus' (*pravo*), jotka ovat myös perestroikan keskeisiä ilmauksia. Yhteiskunnassa on ollut vallalla oikeusnormien kieltäminen (*pravovoj nigilizm*): »sen juuret löytyvät läheisiltä vuosikymmeniltä — pysähtyneisyyden ajasta» (*Pravda* 19. 4. 1990). »Kaiken yläpuolelle yhteiskunnassa tulee tunnustaa ihmisen oikeudet ja ihmisarvon kunnioittaminen» (*Pravda* 8. 11. 1990). »Me toteutamme jyrkän käänteen kohti kansanvaltaa, taloudellista vapautta, oikeusvaltiota (*pravovoe gosudarstvo*) ja kansalaisyhteiskuntaa» (Gorbatšov — *Pravda* 8. 11. 1990).

»On kivuliasta siirtää osa oikeuksista keskuksesta paikallistasolle. Vaikka sen välttämättömyyden ymmärtävätkin kaikki, niin ministerit kuin apparaatin työntekijät» (Gorbatšov 1987, 90). »Jokaisen on noudatettava sen maan lakeja jossa asuu. Vain näin voidaan taata kansalaisen oikeudet kansallisuudesta riippumatta» (Gorbatšov — *Pravda* 2. 7. 1989). »Laillisuutta ja valtion kurinalaisuutta on vahvistettava kaikilla tasoilla», »kunnioitus lakeja kohtaan palautettava» (*Pravda* 8. 11. 1990), sillä »laillisuus on demokratian erottamaton osa» (Gorbatšov 1987, 105).

Entisten hallintoelimiä nimien likaantumista ja pyrkimystä kohti »aitoa länsimaista demokratiaa» korostavat myös monet latinalaisperäiset kansainväliset politiikan termit. Osaa niistä käytetään vielä rinnan entisten kanssa, osaa yksinomaisesti. *Parlament, parlamentarij, parlamentarizm, parlamentskij*: »Tultuaan Korkeimman neuvoston (*Verhovnyj Sovet*) jäseniksi he jättävät tavallisesti tehtänsä, peltonsa, farminsa ja rakennustyön-

sä, tutkimuslaitoksensa ja virkahuoneensa. Heillä on nyt uusi työpaikka — neuvostoparlamentti (*sovetskij parlament*)» (*Pravda* 1. 7. 1989).

Sanaa 'presidentti' ei virallisesti aiemmin käytetty Neuvostoliitosta puhuttaessa, nyt silläkin on *Prezident*, jolla oli *Prezidentskij Sovet*, 'Presidenttinneuvosto', samoin Venäjällä ensimmäinen *Prezident*. Hallituksesta käytetään nyt myös ilmausta *Kabinet ministrov*, Moskovan hallinnossa on tulossa uudelleen käyttöön sana *duma*, josta tulee »organisatorinen ja taloudellinen elin, johon kuuluvat kaupunkien eri palvelusektorien johtajat, Liiton ja Venäjän presidenttien, johtavien ministeriöiden ja keskusvirastojen edustajat» (*Moskovskie novosti* 7. 7. 1991).

Liittosopimus (*sojuznyj dogovor*) on nyt usein jo pelkkä Sopimus (*Dogovor*) (esimerkiksi *Argumenty i fakty* 26, 1991), jota kannattaa *sojuznik* (*Pravda* 23. 7. 1991). Se on tuonut keskeiseksi käsitteeksi 'itsenäisyyden', 'suvereniteetin' (*suverenitet*) ja adjektiivin 'suvereeni' (*suverennyj*). »Tärkeää on olla ylittämättä rajaa, joka erottaa todellisen desentralisoinnin ja tasavaltojen suvereniteetin tunnustamisen kaikkien valtiollisten rakenteiden hajoamisesta ja talouselämän ja koko yhteiskunnan kaaoksesta» (Gorbatšov — *Pravda* 20. 10. 1990). Kesän 1991 uutuuksia ovat käsitteet »9+1» (tai »10+1»): »jo itse kaava »9+1» kertoo, ettei maata, jonka mukana menimme vaa-leihin vuonna 1989, enää ole» (*Argumenty i fakty* 26, 1991). 26. 8. 1991 Korkeimman neuvoston televisioidussa istunnossa eräs edustaja risti 9+1 -järjestelyn »X+nolla -sopimukseksi».

Eteneekö perestroika?

Kritiikki on kohdistunut pysähtyneisyyden aikaan, mutta myös nykyhetkeen, eikä ainoastaan pysähtyneisyyden ajan jäänteisiin nykypäivässä⁶. Nyt on 'etsikkoaika' (*vremja poiskov*) ja 'tarvitaan voimakkaita pyrkimyksiä' (*nužny poryvy*). Yksi Gorbatšovin lempi-ilmauksia on 'lisätä työntekoa', 'tehdä työ paremmin', '*pribavit' v rabote*, jota hän sanoo jopa eräänlaiseksi maailmankatsomukseeseen. *Pribavit' v rabote* tarkoittaa sitä, että »jokainen työ, johon ryhtyy, on tajuttava sielulla, järjellä ja sydämellä, tunnettava se sisällään, silloin se myös edistyy» (Gorbatšov 1987, 24). Myöhässä olemisen (*opazdyvat'*) vähättelemiseksi ja peittelemiseksi käytetään kuitenkin yhä useammin ver-

⁶ Nykyhetkenkin kaaosta, sekasorron aikaa luonnehtivasta venäjän sanasta *smuta* ks. Melanko 1991.

biä *zapazdyvat'*, joka tarkoittaa 'myöhästymistä hiukan'; »lait ja laajojen joukkojen tietoisuus *zapazdyvajut*» (*Izvestija* 19. 4. 1990).

Bolševikkien keskeinen iskulause »Kaikki valta neuvostoille» (*Vsja vlast' sovetam!*) on tullut uudelleen ajankohtaiseksi. Perestroikan tehtävänä on »palauttaa kaikessa vahvuudessa Neuvostojen merkitys poliittisen vallan eliminä ja sosialistisen demokratian toteuttajina» (Gorbatšov 1987, 112). Tehtävän onnistumisesta kertoo *Pravdan* pilakuva kesältä 1991 (ennen elokuun kaappausta), jossa tavut *-sove-* putoavat iskulausekyltistä, ja jäljelle jää *Vsja vlast' tam!*, 'Kaikki valta on siellä (jossakin)'.

Kun sana *partija* tarkoitti useita kymmeniä vuosia ainoastaan Kommunistista puoluetta, on nyt käynnissä 'puoluevallan, puolueen merkityksen vähentäminen' (*departizacija*), jota kannattavat jeltsiniläiset ovat *departizatory*. Vastaavasti perestroika on synnyttänyt *deideologizacijan*, elokuu 1991 myös 'dekommunisoinnin' (*Vremja* 25. 8. 1991).

Nämä ovat vastareaktioita yhteiskunnan voimakkaalle politisoitumiselle (*politizacija*). »Kriisien piinaaman yhteiskunnan nykyisessä poliittisen väsymyksen tilassa ei edes sen politisoituneimmalla (*politizirovannyj*) osalla ole auktoriteetteja tai johtajia» (*Moskovskie novosti* 7. 7. 1991). Vakava politiikan teko halutaan kuitenkin erottaa poliittisesta juonittelusta, politikoinnista kielteisessä mielessä (*politikanstvo*): »Tänä päivänä poliitikoilta vaaditaan täsmällistä realiteettien tajua, selkeää järkeä ja korkeaa vastuuntuntoa. Tarvitaan siis vakavaa politiikkaa (*politika*) eikä politiikan leikkimistä, politikointia (*politikanstvo*)» (Gorbatšov 1987, 163).

Lopuksi

Sanamuodostuksellisesti perestroikan sanaston pääryhmät ovat semanttiset neologismit, uudet lainasanat ja venäjän kielessä jo olevien sanojen pohjalta eri morfeemien muodostetut johdannaiset. Lainasanoissa erottuvat varsinkin englannista lainatut talouden termit ja toisaalta kansainväliset latinalaisperäiset politiikan ja yhteiskunnan termit. Johdannaisista selkeimmin erottuva ryhmä ovat verbaalit toimintaa ilmaisevat substantiivit. Kahta em. ryhmää yhdistävä on huomattavan suuri latinalaisperäisellä *-acija* ('-atio')-suffiksilla muodostettujen verbaalisubstantiivien joukko.

Venäjän kieleen on tullut uusia sanoja ja ilmauksia, kielessä olevat sanat ovat saaneet uutta tyy-

lillistä väriä tai emotionaalista sävyä, sanojen yhdisteltävyys on muuttunut, ja vähän käytetyt sanat ovat muuttuneet korkeafrekvenssisiksi. Aiemmin vain esimerkiksi tsaari-Venäjistä tai ulkomaista puhuttaessa käytetyt sanat ovat siirtyneet myös neuvostoelämää kuvaaviksi, eikä kaikkien lainasanojen merkitys ole yhtenevä lainantaja-kielen merkityksen kanssa. Kun sanojen semantiikka on muuttunut, on muutos voinut myös lähentää sanan merkitystä vallankumousta edeltävään tai muissa maissa esiintyvään. Esimerkiksi sana 'puolue' (*partija*), jossa tapahtui vallankumouksen jälkeen semanttinen muutos sen vakiintuessa tarkoittamaan ainoastaan kommunistista puoluetta, jolla kaiken lisäksi vielä oli kontekstista riippumatta positiivinen lataus, on palaamassa yleismerkitykseensä.

Kostomarovin mukaan (1987, 7) uudessa fraeologiassa esiintyy selvästi aiempaa enemmän venäläisperäistä sanastoa. Hän tulkitsee tämän tendenssin pyrkimyksenä saada sanoma kaikkien ymmärrettäväksi. Venäläisperäiset sanat hallitsivatkin havaintojeni mukaan perestroikan alkupuolta ja olivat tavallisia varsinkin lehdistössä. Gorbatšov tuntuu kuitenkin vuosi vuodelta mieltyneen enemmän lainasanoihin, jotka maistuvat ehkä dynaamisemmilta.

Saman havainnon on tehnyt myös Marina Olrova-Jermak (1990, 20), jonka mukaan anglosaksisten sanojen virtaa ei voida selittää pelkästään uusien termien tarpeella, vaan kyseessä on selvästi pyrkimys levittää ja lähentää länsimaista kulttuurimallia. Myös G.V. Varičenko (1990, 74–75) korostaa semanttisten neologismien ohella lainasanojen runsasta käyttöä. Ne ovat hänen mukaansa eniten käytössä alueilla, jotka luonnehtivat maan yhteiskunnallista ja poliittista tilannetta ja liikettä kohti aitoa kansanvaltaa. Esimerkkeinä hän mainitsee sanat *demokratija*, *parlament*, *al'ternativa*, joiden käyttö on laajentunut ja jotka ovat saaneet uusia merkityksiä.

Havaintojeni mukaan tällä hetkellä (1991) venäläisperäisin sanoin puhutaan moraalista, laista ja oikeuksista, lainasanojen voimalla taas pyritään markkinatalouteen ja parlamentarismiin. Bisnessenglanti on luonnollinen ilmiö, sen sijaan kysyä sopii, mitä Gorbatšov ajaa takaa käyttäessään niin runsaasti latinalaisperäisiä politiikan termejä. Haluaako hän osoittaa olevansa maailmanluokan poliitikko, tehdä vaikutusta länteen vai omiinsa, osoittaa uudistustensa vakavuutta, »tieteellisyyttä», opettaa kansaa, onko hän vain laiska keksimään omakielisiä vastineita vai hämääkö tarkoi-

tuksella vierassanoin?

Sitä, onko venäjän kielessä tapahtumassa myös syntaksin tai morfologian muutoksia, on hyvin vaikea sanoa. Tällaiset muutokset vaativat hyvin pitkän ajan eivätkä ole suoraan sidoksissa ulkoisen todellisuuden muutoksiin. Jonkinlainen kommunikatiivisuuden ja luottavuuden lisääntymistendenssi näkyy, mutta sen tulevaisuutta on toistaiseksi liian varhaista ennustaa (ks. Pyykkö 1991).

Sarajevon yliopiston professori V. Tošovič on vakuuttunut siitä että on syntynyt tai syntymässä perestroikan kieli, joka ei tosin ole mitään kieliopillisesti erityistä venäjän kieltä, vaan uusi ilmaisu-tyyli. Sille on ominaista »sanavalinnan suurempi vapaus, kielellisten tabujen ja eufemismien kieltäminen, pyrkimys voittaa ilmaisun värittömyys ja kuivuus, hajottaa vakiintuneet kliseet ja stereotyyppit sekä monipuolistaa kielenkäyttöä» (1988, 49). Toisaalta hän tunnustaa, ettei perestroikan kieli ole pystynyt välttämään poliittisen kielenkäytön kielteisiä piirteitä — piilomerkityksiä, puolittaista tai jopa desinformaatiota sekä sanaston rajoittuneisuutta.

Tošovič pitää Kostomarovin (1987) arvioita liian optimistisina, ja varoittaa myös tekemästä liian hätiköityjä johtopäätöksiä, koska emme tiedä, »missä määrin perestroikan kielessä riittää tuoretta, kuinka kauan neuvostoliittolaisen poliittisen kielen kevät jatkuu, ja kuinka pian se muuttuu uudeksi keskinkertaisuudeksi, luutuneeksi kielelliseksi kudokseksi, joka jonkin ajan kuluttua tarvitsee oman perestroikansa» (Tošovič 1988, 49—50).

Desemantisoitumisen vaarasta varoittaessaan hän on kovasti oikeassa. Kun sanat toistuvat liikaa, ne menettävät tuoreutensa ja informaatioarvonsa, mikä perestroikan sanastolle on jo nyt käy-

nyt. Lehdistö toistaa uskollisesti poliitikkojen puhetta ja tuottaa kliseitä. Kun kieltä on yritetty vapauttaa entisistä kliseistä, on päädytty uusiin, yritettäessä päästä eroon entisistä stereotyypeistä turvaututtu uusiin. Perestroika-sanang hengessä rakennustermeissä pysyäksemme: peruskorjauksesta on tullut kosmeettista remonttia.

LÄHTEET

- Esimerkit Gorbatšov 1987 ja lehtien *Argumenty i fakty*, *Izvestija*, *Literaturnaja gazeta*, *Moskovskie novosti* ja *Pravda* numeroista vuosilta 1988—1991.
- Emirova, A.M. (1990): Frazeologija perestrojki. Tematika i semantika. *Russkij jazyk v škole* 3, s. 77—81.
- Fairclough, Norman (1989): *Language and Power*. Longman, New York.
- Gorbatšov, M.S. (1987). *Perestrojka i novoe myšlenie dlja našej strany i dlja vsego mira*. Izdatel'stvo političeskoj literatury, Moskva.
- Kostomarov, V.G. (1987): Perestrojka i russkij jazyk. *Russkaja reč* 6, s. 3—11.
- Kovalev, Konstantin (1990): O »glasnosti» i »glase». *Russkaja mysl'* 9. 11.
- Maksimov, V.I., Sidorenko, K.P. (1991): Slovar' perestrojki. *Russkij jazyk za rubežom* 1, s. 5—10.
- Melanko, Valdemar (1991): Smuta. *Kanava* 2/91, s. 86—91.
- Orlova-Jermak, Marina (1990): Nye træk i dagens russiske avissprog. *Slavica Othiniensia* 11, s. 19—29.
- Pesonen, Aila (1988): Sana 'perestroika' tyylin yksikkönä ja yhteiskunnallisen muutoksen kuvaajana. *Aspekti* 1, s. 48—53.
- Pyykkö, Riitta (1991): New tendencies in the language of Pravda editorials. *Studia Slavica Finlandensia* VIII (painossa)
- Tošovič, B. (1988): Jazyk perestrojki i ego ožraženie v jugoslavskih sredstvah massovoj informacii. *Russkij jazyk za rubežom* 4, s. 49—53.
- Varičenko, G.V. (1990): Novaja žizn' staryh slov. *Russkij jazyk v škole* 3, s. 72—77.